

Виконавець злочину

проведення вибухових робіт з порушенням охорони рибних запасів

В. Л. Мельниченко

здобувач кафедри кримінального права
та процесу Національної академії управління

У статті здійснено аналіз поглядів на проблему виконавця злочину, передбаченого ст. 250 Кримінального кодексу України. Запропоноване визначення виконавця вчиненого злочину.

Ключові слова: виконавець, суб'єкт, порушення правил, проведення вибухових робіт.

В статье осуществлен анализ взглядов на проблему исполнителя преступления, предусмотренного ст. 250 Уголовного кодекса Украины. Предложено определение исполнителя этого преступления.

Ключевые слова: исполнитель, субъект, нарушение правил, проведения взрывных работ.

The article provides an analytical survey of the problem of the crime-doer under the article 250 of the Criminal Code of Ukraine. A definition of the doer of the given crime is offered.

Keywords: crime-doer, subject, violation of rules, conducting blasting operations.

Питання, що стосуються виконавця злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, має важливе значення для теорії кримінального права та для кваліфікації діяння, передбаченого ст. 250 Кримінального кодексу України (далі — КК України), а отже, потребує подальшого дослідження.

Проблема виконавця вчинення злочину, передбаченого ст. 250 КК України, досліджувалася фрагментарно С. Б. Гавришом, З. Г. Корчевою, Ю. С. Шемшученком, В. К. Матвійчуком та ін. Проте до цього часу це питання не підлягало комплексному дослідженню.

Мета статті полягає в дослідженні проблем виконавця злочину, передбаченого ст. 250 КК України.

Проблема виконавця злочину взагалі і зокрема діяння, передбаченого ст. 250 КК України, має певну теоретичну розробку в кримінально-правовій науці [1]. Виконавцем злочину, а отже, його суб'єктом кримінальне право визнає фізичну осудну особу (людину), яка досягла до моменту вчинення злочину певного віку, що умовно вчинила суспільно небезпечне діяння, заборонене кримінальним законом, і здатна понести за нього кримінальну відповідальність [2]. Тут необхідно зазначити, що вперше в КК України 2001 р., у ч. 1 ст. 18 дається законодавче визначення суб'єкта, а отже, виконавця злочину: «Суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього кодексу може настати кримінальна відповідальність» [3]. Відсутність будь-якої з ознак суб'єкта виключає склад конкретного злочинного діяння й застосування до особи покарання. Така значущість суб'єкта злочину, а отже, ви-

конавця діяння проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, потребує значної уваги до його дослідження й, зокрема, для кваліфікації вчиненого.

Таким чином, маючи основні методологічні та теоретичні підходи щодо виконавця (суб'єкта) складу злочинів і, зокрема, щодо злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, проведемо дослідження діяння, передбаченого ст. 250 КК України.

Щодо виконавця складу злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів у юридичній літературі висловлені різні і не завжди теоретично й практично обґрунтовані погляди (це питання розглядається стосовно зазначених положень ст. 163 КК України 1960 р. і ст. 250 КК України 2001 р.): одні автори вважають, що таким може бути загальний суб'єкт [4]; другі наполягають, що таким виконавцем (суб'єктом) цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку, а службові особи за наявності у їхніх діях ознак службового злочину несуть відповідальність за сукупністю злочинів [5]; треті впевнені, що такими виконавцями (суб'єктами) можуть бути як приватні, так і службові особи (останні за наявності в їх діях ознак службового злочину, несуть відповідальність за сукупністю злочинів) [6]; четверті доводять, що виконавцем (суб'єктом) цього злочину можуть бути будь-які особи [7]; п'яті пропонують вважати суб'єктом (виконавцем) цього злочину лише осіб, зайнятих вибуховими роботами або які відповідають за організацію і проведення таких робіт (наприклад, підривних тощо) [8]; шості переконані, що виконавцем (суб'єктом) аналізованого злочину можуть бути службові осо-

би, які керують вибуховими роботами; сьомі вважають, що суб'єктом цього злочину можуть бути лише особи, відповідальні за правильну організацію вибухових робіт; восьмі переконані, що виконавцем (суб'єктом) цього злочину є фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років; дев'яті називають виконавцем (суб'єктом) цього злочину як службову особу, так і фізичну осудну особу, що досягла 16-річного віку [9]; десяті наполягають, що виконавцем (суб'єктом) цього злочину є особа, яка досягла 16-річного віку [10]; одинадцяті визначають, що суб'єкт цього злочину спеціальний — особа, яка зобов'язана виконувати вказані правила (керівники і працівники лісозаготівельних, будівельних організацій, гідротехнічних споруд тощо) [11]; дванадцяті вважають, що виконавцем (суб'єктом) цього злочину є особа, що досягла 16-річного віку, на якій лежать обов'язки з дотримання правил охорони рибних запасів (наприклад, працівники лісозаготівельних організацій і гідротехнічних споруд); тринадцяті стверджують, що суб'єктом (виконавцем) цього злочину є особа, що досягла 16 років, у тому числі керівник або виконавець відповідних видів робіт; чотирнадцяті пропонують вважати виконавцем (суб'єктом) цього злочину як приватну, так і службову особу; п'ятнадцяті впевнені, що виконавцем (суб'єктом) злочину є особа, відповідальність якої за діяння, передбачене ст. 250 КК України 1960 р., настає з 16 років; шістнадцяті стверджують, що виконавцем (суб'єктом) цього злочину можуть виступати як посадові, так і інші особи, що досягли 16-річного віку [12].

Така кількість поглядів і суджень щодо суб'єкта злочинного проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, без будь-

яких переконливих доказів, що підтверджують ці висновки, призводить до неточного застосування закону і не може слугувати науковими і практичними рекомендаціями для правоохоронних органів та суду. З метою розроблення рекомендацій для встановлення кола суб'єктів злочину, передбаченого ст. 250 КК України, насамперед проаналізуємо наявні погляди на ту термінологію, яку автори при цьому застосовують. Так, О. О. Дудоров, М. П. Стрельбицький, В. К. Гіжевський, В. О. Кузнецов при визначенні виконавця (суб'єкта) досліджуваного складу злочину використовують абстрактний термін «загальний суб'єкт», що не відображає соціальної сутності суб'єкта (не конкретизують, чи може бути виконавцем злочину приватна особа або неслужбова особа — підричник тощо). Зазначене суперечить існуючій практиці досудового слідства судового розгляду цієї категорії справ, а також чинному кримінальному законодавству, де таке положення відсутнє. Більш повним є судження В. К. Матвійчука щодо виконавця (суб'єкта) злочину, передбаченого ст. 250 КК України, але й воно є неконкретним (не конкретизує суб'єкта цього діяння). Цікаву позицію стосовно (суб'єкта) виконавця цього діяння ми знаходимо у В. В. Сташиса, В. Я. Тація, які ширше визначають коло виконавців (суб'єктів) цього складу злочину як приватних, так і службових осіб (останні за наявності в їх діях ознак службового злочину несуть відповідальність за сукупністю злочинів). Незважаючи на це, у їх судженнях є неповнота та деякі неточності. Так, ідеться лише про приватну та службову особу, а чомусь упускається з поля дослідження неслужбова особа. Крім того, не вказується вік кримінальної відповідальності як обов'язкова складова ознака цього суб'єкта злочинного діяння, не за-

значається осудність та обмежена осудність такої фізичної особи, а також можливість вчинити цей злочин громадянином України, особою без громадянства та громадянином іноземної держави. С. Б. Гавриш та З. Г. Корчева, навпаки, пропонують надто широке визначення виконавця (суб'єкта) цього злочинного діяння — будь-яких осіб. Тут можна розуміти як фізичних, так і юридичних осіб. Крім того, відсутня конкретизація виконавців (суб'єктів) аналізованого складу злочину тощо. Близьке за змістом судження стосовно виконавця (суб'єкта) досліджуваного діяння ми знаходимо в авторів науково-практичного коментаря до КК України (за заг. редакцією М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка, В. А. Клименка та П. С. Берзіна). Так, автори зазначеного коментаря, з'ясовуючи виконавця (суб'єкта) цього складу злочину, зазначають, що таким може бути фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років. Проте не зазначають, а яка саме фізична особа, тобто не конкретизують можливих виконавців (суб'єктів) цього діяння. Крім того, вони упускають законодавчі положення стосовно того, що таким виконавцем (суб'єктом) може бути також і обмежено осудна особа. Натомість В. А. Клименко, визначаючи виконавця (суб'єкта) цього складу злочину, взагалі обмежується вказівкою про те, що суб'єктом цього діяння є особа, яка досягла 16-річного віку. Це дає змогу особі, яка застосує ст. 250 КК України, краще розуміти виконавця (суб'єкта), у тому числі й як юридичну особу. У цьому судженні чомусь відсутня конкретизація такого виконавця злочину.

Цікаве, на нашу думку, судження щодо виконавця (суб'єкта) складу злочину, передбаченого ст. 250 КК України, ми знаходимо у А. М. Миколенка, який зазначає, що виконавцем (суб'єктом)

цього складу злочину може бути як службова, так і фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку. У цьому визначенні чомусь службова особа і т. зв. фізична осудна особа, що досягла 16-річного віку протипоставляються. Складається враження, що службова особа такою загальною ознакою суб'єкта, як осудність, не наділена. Пропозиція С. І. Селецького стосовно виконавця (суб'єкта) складу злочину, передбаченого ст. 250 КК України, спрямована лише на те, що відповідальність за цей злочин настає з 16 років. Проте в цьому судженні не дається перелік можливих виконавців (суб'єктів) цього діяння, не вказується, що це могла бути фізична осудна та обмежено осудна особа, а також на інші ознаки суб'єкта цього асоціального явища.

Неповний перелік кола виконавців (суб'єктів) цього діяння, характерний для точки зору І. М. Тяжкової, яка наполягає, що таку відповідальність несуть особи, зайняті вибуховими роботами, або які відповідають за організацію і проведення таких робіт (наприклад, підричник тощо). Її судження не охоплюють приватних, неслужбових та службових осіб. Крім того, з цього визначення не зрозуміло, чи йдеться тут і про юридичну особу, а також про те, що ця особа зайнята вибуховими роботами (адже такими роботами для своїх цілей може займатися і приватна особа або також і службова особа і, можливо, неслужбова особа). Не усває такого недоліку і позиція М. І. Якубовича, адже обмеження кола виконавців (суб'єктів) лише службовими особами, які керують вибуховими роботами, не відповідає аналізу досліджених нами кримінальних справ, приписам ст. 250 КК України 2001 р. та ст. 163 КК України 1960 р. Не вносить нічого нового і судження Г. А. Кригер, оскільки

в ньому обмежується коло виконавців (суб'єктів) цього складу злочину особами, відповідальними за правильну організацію вибухових робіт. Нічого не говориться про осіб, які не організують, але проводять такі вибухові роботи з порушенням правил охорони рибних запасів. Не зазначається, чи можуть бути виконавцями (суб'єктами) цих діянь приватні, службові або неслужбові особи. Неповнотою страждають позиції щодо виконавця (суб'єкта) аналізованого діяння Н. А. Лопашенко, В. С. Комісарова та А. В. Наумова, які обмежують коло виконавців (суб'єктів) цього діяння лише особами, зобов'язаними виконувати вказані правила охорони рибних запасів, з деякою конкретизацією цих осіб (наприклад, керівників і працівників будівельних організацій, гідротехнічних споруд тощо). Проте й тут не зазначається, чи можуть бути виконавцями (суб'єктами) цих діянь приватні особи, у тому числі громадяни України, особи без громадянства, громадяни іноземних держав тощо.

Не зрозуміла позиція й В. О. Навроцького щодо виконавця (суб'єкта) складу злочину проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, хоча вона є найбільш повною стосовно переліку суб'єктів цього діяння. Проте в цьому судженні є нелогічне протиставлення як посадових, так і інших осіб, адже існує така класифікація суб'єктів: службова особа, неслужбова особа, приватна особа. Використання терміна «інші особи» може свідчити і про юридичну особу. Зрозуміло, що за чинним КК України відповідальність несуть лише фізичні особи, тому таке судження вносить плутанину і не може слугувати практиці застосування ст. 250 КК України в повному обсязі. Більш повною є думка Т. І. Вауліної щодо суб'єкта (виконавця) злочин-

ного проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів, оскільки вона такими називає керівника або виконавця таких робіт, але в ній також відсутня конкретизація таких виконавців (суб'єктів), що визначає їх соціальний зміст зі всією повнотою.

Проведений нами аналіз судової практики в Україні за 1984–2011 рр. засвідчив, що в 65 % випадків за цей злочин притягувалися до кримінальної відповідальності службові особи, у 30 % — неслужбові особи і лише 5 % випадків — приватні особи.

Злочин, передбачений статтею 250 КК України 2001 р., службовою особою може бути вчинений виключно і завдяки займаному статусу, в іншому випадку цей злочин вчиняється неслужбовою особою і приватною особою. У разі вчинення таких злочинів службовими особами з таким статусом вони вважатимуться вчиненими спеціальним суб'єктом злочину. У разі вчинення цього злочину (ст. 250 КК України) неслужбовими і приватними особами останні мають ознаки загального суб'єкта і злочинні діяння не відносять до розряду службових злочинів. І тому правильно, на наш погляд, у теорії кримінального права виділяють цей злочин з умовною назвою — альтернативний службовий злочин.

Діяння, передбачене ст. 250 КК України, вчинене службовою особою, підлягає кваліфікації за сукупністю складів злочинів за наявності ознак службового злочину, за ст. 250 КК України та за ст.ст. 364 або 365 КК України. Зазначене підтверджується вивченням кримінальних справ (65 % справ щодо вчинення злочину, передбаченого ст. 163 КК України 1960 р. або 250 КК України 2001 р.).

З цього погляду ми знаходимо цікаві положення в п. 10 постанови Плену-

му Верховного Суду Російської Федерації «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за екологічні правопорушення» від 05.11.1998 р., де вказується, що «у випадках, якщо винним у вчиненні екологічного злочину визнається службова особа будь-якого державного підприємства, установи, організації, а також особа, яка виконує управлінські функції в комерційній або в іншій організації, вона повинна нести відповідальність за статтею за вчинення екологічного злочину. Разом з тим при наявності в діях ознак зловживання службовими повноваженнями чи повноваженнями особи, яка виконує управлінські функції в комерційній або в іншій організації, вона також несе відповідальність за ст. 285 чи за ст. 286 КК РФ». Це також підтверджує нашу позицію певною мірою в цьому питанні.

Аналіз судової практики та вищезазначених поглядів дає нам змогу відібрати з них все позитивне і дати визначення виконавця (суб'єкта) злочину, передбаченого ст. 250 КК України. До позитивного в судженнях слід віднести: 1) службові особи, які керують вибуховими роботами; 2) службові та приватні особи; 3) фізична осудна особа, якій виповнилося 16 років; 4) керівник або виконавець проведення вибухових робіт; 5) особи, зайняті вибуховими роботами або які відповідають за організацію і проведення вибухових робіт (під-

ривних тощо); 6) особи, відповідальні за правильну організацію вибухових робіт; 7) особа, зобов'язана виконувати правила охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт (керівники і працівники лісозаготівельних, будівельних організацій, гідротехнічних споруд); 8) особа, що досягла 16-річного віку, на якій лежить обов'язок з дотримання правил охорони рибних запасів; 9) неслужбова особа, зайнята вибуховими роботами.

Ураховуючи зазначені позитивні положення, а також аналіз судової практики, під виконавцем (суб'єктом) злочину, передбаченого ст. 250 КК України, слід розуміти фізичну, осудну або обмежено осудну службову особу, відповідальну за правильну організацію і проведення вибухових робіт, або керівництво вибуховими роботами, зобов'язану виконувати правила охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт, або неслужбову особу — виконавця проведення вибухових робіт, зобов'язану виконувати правила охорони рибних запасів при проведенні вибухових робіт (особа, на якій лежить обов'язок дотримуватись таких правил), або приватну особу, яка здійснює вибухові роботи, зобов'язану виконувати правила охорони рибних запасів, якій до моменту вчинення злочину виповнилося 16 років (громадяни України, громадяни зарубіжних держав, особи без громадянства).

Список використаної літератури

1. Абдуразаков С. А., Ахмедов Г. А. Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР // Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / Ред. кол. : Г. А. Ахмедов и др. – Ташкент : Фран, 1970. – С. 137-147.
2. Полный курс уголовного права. В 5 т. / Под ред. проф. А. И. Коробеева. Т. 1 : Преступление и наказание. – СПб : Юридический центр Пресс, 2008. – С. 348.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
4. Дудоров О. О. Злочини проти довкілля // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2004. – С. 624; Селецький С. І. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. – К : Центр учбової літератури, 2007. – С. 194.
5. Матвійчук В. К. Коментар статті 163 КК України // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. В. Ф. Бойка, Я. Ю. Кондратьєва, С. С. Яценка. – К. : Юрінком, 1997. – С. 592.
6. Сташис В. В. Хозяйственные преступления // Уголовный кодекс Украинской ССР : научн.-практич. комментарий / Ф. Г. Бурчак и др. – К. : Политиздат Украины, 1987. – С. 586.
7. Гавриш С. Б., Корчева З. Г. Преступления против окружающей среды // Уголовное право Украины : Особенная часть : учеб. / М. И. Бажанов, Ю. В. Баулин, В. И. Борисов и др.; под ред. М. И. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тация. – К. : Юринком Интер, 2003. – С. 315.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : Особлива частина / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Г. Атаманюк та ін.; за заг. ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. – К. : Форум, 2001. – С. 261.
9. Миколенко А. Н. Преступления против окружающей среды // Уголовный кодекс Украины. Комментарии : под ред. Ю. А. Кармазина и Е. Л. Стрельцова / А. П. Бабий, А. В. Загина, Ю. А. Кармазина. – Харьков, ООО «Одиссей», 2001. – С. 531.
10. Клименко В. А. Злочини проти довкілля // Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.; за заг. ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – С. 313.
11. Лопашенко Н. А. Экологические преступления: Комментарии к главе 26 УК РФ – СПб : Юридический центр Пресс, 2002. – С. 199; Комиссаров В. С. Экологические преступления // Полный курс уголовного права : В 5 т. / Под ред. проф. Р. Ф. Коробеева. – Т. IV : Преступления против общественной безопасности. – СПб : Юридический центр Пресс, 2008. – С. 428.
12. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – С. 436.